
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

*За загальною редакцією
д-ра соц. наук Г. В. Щокіна,
д-ра юрид. наук Р. Г. Щокіна*

Київ
2024

Автори: *М. Ф. Головатий* (частини I–II, словник);
В. П. Горбатенко, І. О. Бутівська (частина III);
М. Г. Орел (частина IV);
О. В. Антонюк (словник)

Рецензенти:

А. І. Кудряченко, д-р політ. наук, проф.
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.
А. Д. Пахарев, д-р політ. наук, проф.
О. В. Бабкіна, д-р політ. наук, проф.
М. М. Логунова, канд. філос. наук, доц.
В. Ф. Смолянюк, д-р політ. наук
І. А. Семенець-Орлова, д-р наук з держ. упр., проф.
О. Ф. Сальнікова, д-р наук з держ. упр., доц.
Н. Г. Клименко, д-р наук з держ. упр., доц.

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії
управління персоналом (протокол № 8 від 27.06.24)*

Політичні науки: підручник для студентів закладів вищої освіти / за заг. ред.
П50 Г. В. Щокіна, Р. Г. Щокіна. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом,
2024. 1088 с.

ISBN 978-617-02-0395-3

Частина перша містить навчальний курс дисципліни “Політичний менеджмент”, де досліджуються основні теми, пов’язані з організацією та практичним здійсненням політичних дій, процесів, явищ, реалізацією політики взагалі.

У частині другій розглядається феномен “політична психологія” як малодосліджена і малосистематизована в Україні наукова і прикладна дисципліна. Розкривається сутність, предмет і мета політичної психології, її структура, особливості та основні форми вивчення. Аналізуються психологічні аспекти формування громадської думки, політичної поведінки, особливості формування національної еліти та ін.

У частині третій викладено науково-теоретичні та практично спрямовані підходи щодо вивчення основних засад дисципліни “Політичне прогнозування”. Простежено еволюцію футуроорієнтованого потенціалу людства; з’ясовано специфіку, основні поняття, принципи і методи політичного прогнозування. Показано основні напрями моделювання соціально-політичних процесів та розроблення й забезпечення ефективності державно-управлінських рішень; схарактеризовано визначальні тенденції майбутнього людської цивілізації.

Частина четверта “Публічне управління та адміністрування” містить системний виклад методологічних і практичних аспектів публічного адміністрування, визначає його користь для культури й етики; конфліктів та стресів у публічному адмініструванні; теоретико-методичних засад управління суспільним розвитком тощо. Результати навчання мають стати у нагоді для управлінської діяльності здобувачів чи подальшої науково-дослідної роботи.

Політологічний словник містить основні фундаментальні термінологічні поняття політологічного характеру, що активно використовуються у вітчизняній та зарубіжній науці про політику та у практичній політичній діяльності. Підготовлений провідними українськими науковцями – політологами, філософами, істориками.

Для студентів факультетів, де вивчаються політологія, соціологія, політична психологія, філософія політики, політичний менеджмент, а також аспірантів, докторантів, слухачів системи перепідготовки державних службовців, освітян, фахівців з дослідження питань ефективності та результативності демократичного врядування, політологів і політиків, а також всіх, хто бажає здобути та поглибити знання у сфері політичних наук.

УДК 32-027.22(075.8)

ISBN 978-617-02-0395-3

© Г. В. Щокін, Р. Г. Щокін, 2024
© Міжрегіональна Академія управління
персоналом, 2024

ЗМІСТ

Передмова.....	7
Частина I. ПОЛІТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ	
Розділ 1. ПОЛІТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА І ПРАКТИЧНИЙ ФЕНОМЕН.....	11
1.1. Управління як соціальний феномен	11
1.2. Соціологія взаємовідношень людини і політики.....	16
1.3. Політичне керівництво і політичний менеджмент	34
Розділ 2. ПОЛІТИКА ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ВИД СУСПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ВЗАЄМОДІЇ.....	37
2.1. Політика як діяльнісний феномен.....	37
2.2. Політична взаємодія: основні детермінанти і характер.....	39
Розділ 3. ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ТА ОСНОВНІ ЙОГО ДЕТЕРМІНАНТИ.....	48
3.1. Політичне життя і політичний процес	48
3.2. Політичні інтереси, орієнтації та політичний вибір.....	51
3.3. Громадська думка, політична свідомість і політична культура громадян	54
Розділ 4. ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ, ПОВЕДІНКА ТА ДІЯЛЬНІСТЬ.....	61
4.1. Політична участь та політична соціалізація.....	61
4.2. Політичні відносини та політичне мислення.....	64
4.3. Політична поведінка та її особливості.....	67
4.4. Політичні рішення.....	76
Розділ 5. ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ ЗДОБУТТЯ ТА УТРИМАННЯ ВЛАДИ.....	82
5.1. Соціологія політичної боротьби та окремі її доктрини	82
5.2. Основні засоби політичної боротьби	84
Розділ 6. ЯК ЗДОБУВАТИ ПРИХИЛЬНИКІВ, АБО ІМІДЖ ПОЛІТИКА.....	101
6.1. Політичний імідж як соціальний феномен	101
6.2. Складові формування іміджу політика.....	102
Розділ 7. ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ, ПРОГНОЗ І ПОЛІТИЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ.....	119
7.1. Політичний аналіз і політичне прогнозування	119
7.2. Політичне консультування та політичне інформування	125
Розділ 8. ТЕХНОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	129
8.1. Спілкування, політичні орієнтації та політична участь як основа політичних технологій	129
8.2. Сутність та особливості політичних технологій.....	132
8.3. Специфіка та психологічні особливості використання окремих політичних технологій	135

Розділ 9. ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ	140
9.1. Вибори як найвиразніша система демократії.....	140
9.2. Виборчі технології: сутність, різновиди, особливості використання	142
9.3. Технологія організації і проведення виборчої кампанії	142
9.4. Виборча політика мовою гасел і сентенцій	148
Список літератури до частини І	150

Частина II. ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Розділ 10. ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК НАУКА	157
10.1. Поняття і генеза політичної психології	157
10.2. Предмет, об'єкт і метод політичної психології.....	161
10.3. Особливості та форми вияву політичної психології.....	163
10.4. Політична психологія та інші науки.....	166
Розділ 11. ПОЛІТИКА ЯК СУСПІЛЬНЕ, ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ	169
11.1. Природа і сутність політики	169
11.2. Особливості взаємодії політики з іншими сферами життєдіяльності.....	179
Розділ 12. СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА, СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА – МІСЦЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИКИ	185
Розділ 13. ЛЮДИНА, ПОЛІТИКА, ІДЕОЛОГІЯ: ДІАЛЕКТИКА І ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВІДНОСИН	214
Розділ 14. ВЛАДА ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ АТРИБУТ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ, ЗАСАДИ ІСНУВАННЯ І ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ	240
Розділ 15. ПСИХОЛОГІЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ	249
15.1. Політична свідомість як психологічний феномен	249
15.2. Психологія політичного мислення	254
15.3. Психологія масової свідомості та громадської думки	257
15.4. Національна ідея як об'єднуючий чинник української реформації і проблеми національної психології	262
Розділ 16. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ, УЧАСТІ ТА ПОВЕДІНКИ	276
16.1. Психологічні особливості політичної орієнтації суб'єктів політичного процесу	276
16.2. Політична участь і поведінка: особливості та основні типи	278
16.3. Політичне лідерство як психологічний феномен.....	293
16.4. Психологічні аспекти формування й особливості функціонування політичної еліти.....	302
16.5. Психологічні аспекти формування політичної культури.....	308
16.6. Психологічні особливості політичних технологій.....	312
16.7. Психологія політичних маніпуляцій, міфів та насилля.....	319
Персоналії	324
Список літератури до частини II	335

Частина III. ПОЛІТИЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ

Розділ 17. ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ	339
17.1. Еволюція футуроорієнтованого потенціалу суспільно-політичної думки	339
17.2. Специфіка та основні категорії політичного прогнозування	342
17.3. Принципи політичного прогнозування	348
17.4. Методи та основні етапи прогнозування	353
Розділ 18. МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ	357
18.1. Оптимальний підхід та оптимальні моделі у вивченні соціально-політичних процесів. Типи моделей соціальних явищ	357
18.2. Реалізація стратегії і тактики державно-політичного розвитку	362
18.3. Моделювання міжнародних відносин	365
Розділ 19. РОЗРОБЛЕННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	372
19.1. Державно-управлінські рішення як об'єкт політичного прогнозування	372
19.2. Сутність і механізми прийняття державно-управлінських рішень	374
19.3. Ефективність державно-управлінських рішень як необхідна умова формування альтернативної цивілізації	378
Розділ 20. ВИЗНАЧАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ	382
20.1. Футурологічні проекти цивілізаційного розвитку	382
20.2. Нові суспільно-політичні тенденції загальноцивілізаційного поступу	384
20.3. Постмодерні суспільно-політичні трансформації	394
Список літератури до частини III	399

Частина IV. ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ

Розділ 21. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ	403
21.1. Сутність та зміст публічного управління та адміністрування	403
21.2. Основні підходи до розуміння публічного адміністрування та його еволюція	405
21.3. Функції, форми та методи врядування	408
21.4. Механізм кадрового забезпечення державної служби	412
21.5. Нормативно-правові акти публічного управління, їх види, форми та ієрархія	423
21.6. Властивості підзаконних нормативно-правових актів та вимоги до них	427
21.7. Загальна структура нормативно-правових актів	428
21.8. Напрями вдосконалення та планування правового забезпечення публічного управління	429
Розділ 22. ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ	435
22.1. Сутність ефективності та результативності публічного адміністрування	435
22.2. Сутність об'єктивізації державно-управлінських впливів	435
22.3. Специфічні риси об'єктивізації державно-управлінських впливів	437
22.4. Види ефектів керуючого впливу	437
22.5. Рівні соціальної ефективності управління	440
22.6. Критерії ефективності діяльності управлінських органів і державних службовців та їх складові	441

22.7. Критерії загальної та спеціальної соціальної ефективності.....	443
22.8. Правові засади забезпечення законності та відповідальності у публічному управлінні та адмініструванні.....	446
22.9. Законність як принцип, правовий режим та метод публічного управління та адміністрування.....	448
2.10. Гарантії (передумови) забезпечення законності публічного управління та адміністрування.....	451
2.11. Юридична (правова) відповідальність суб'єктів публічного управління та адміністрування.....	453
2.12. Конституційно-правова відповідальність Кабінету Міністрів України, органів та посадових осіб місцевого самоврядування.....	466
2.13. Юридична (правова) відповідальність державних службовців	469
2.14. Типовий порядок проведення оцінювання результатів службової діяльності державних службовців	473
Розділ 23. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ	478
Розділ 24. КУЛЬТУРА І ЕТИКА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ.....	483
24.1. Етика державного службовця: поняття та сутність	483
24.2. Основні характеристики етичних норм.....	483
24.3. Правове забезпечення етики поведінки державного службовця	484
Розділ 25. КОНФЛІКТИ ТА СТРЕСИ В ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ	490
25.1. Етичні проблеми, пов'язані з конфліктом інтересів на державній службі	490
25.2. Етичні проблеми, пов'язані з декларуванням доходів державними службовцями.....	492
25.3. Поняття іміджу державного службовця.....	493
25.4. Чинники формування привабливого іміджу державного службовця.....	494
Розділ 26. СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМ РОЗВИТКОМ.	496
Розділ 27. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ: ЗМІСТ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	499
27.1. Глобальні процеси та проблеми сучасності.....	499
27.2. Глобалізація та публічна політика	503
27.3. Основи глобального врядування	505
Розділ 28. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ.....	511
28.1. Концептуальне осмислення особливостей управління інноваційним розвитком держави в сучасних умовах	511
28.2. Інноваційний розвиток держави як соціальне явище та проблема визначення його пріоритетів	513
28.3. Метаморфоза влади та “трилема глобалізації” Д. Родрика як виклики інноваційному розвитку держави	515
28.4. Особливості управлінських процесів та стратегічного планування в державі на різних стадіях її буття	516
28.5. Сутність понять “інноваційний механізм публічного управління” та “механізм інновацій”, структура комплексного механізму нововведень	520
28.6. Державно-управлінські нововведення	523
Список літератури до частини IV	528
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	533

ПЕРЕДМОВА

Сучасні суспільно-політичні процеси, особливо у країнах так званого трансформаційного, перехідного періоду, наочно демонструють складність відносин як між окремими суб'єктами політики, так і у сфері політики загалом. При цьому роль політичної науки та її складових — наукових дисциплін, що з нею перетинаються і є дотичними до неї, — значно зросла. Назріла потреба визначити й глибше опрацювати методологічні засади таких політичних наук, як кратологія, конфліктологія, прогностика, глобалістика, політичне маніпулювання, політична міфологія та ін. З-поміж них істотно вирізняється політичний менеджмент.

По-перше, потребують спеціального розгляду як істотні, політичні технології (індивідуальні й колективні — групові), що ґрунтуються на класичній політології, — вибори та референдуми. Поступове осмислення їх сутності та особливостей показало, що вони є доволі складними, багатовимірними сентенціями, які містять елементи педагогіки, психології, психофізіології, проте об'єднуючим завжди виступає організаційний, управлінський елемент. Інакше кажучи, політичні дії, явища, процеси є керованими, регульованими, їх можна у відповідний спосіб моделювати, зумовлюючи конкретними мотивами, цілями або прогнозом.

По-друге, якщо враховувати не лише управлінський аспект політичних технологій, усього політичного процесу, а й сутнісне значення психології у політиці, можна дійти висновку, що політична діяльність — це своєрідне мистецтво, творчість, а не суто раціоналізм чи практицизм.

Успіх у політиці залежить від багатьох обставин, передусім від самого політика — його здібностей, особистісних рис і якостей, підготовленості до політичної роботи. При цьому чи не найважливішого значення набуває наявність у політика певних суто практичних навичок, умінь працювати у політичній

сфері. Тобто крім знання сутності політики, її особливостей, специфіки взаємодії у політичному процесі багатьох його суб'єктів, потрібно знати, як і завдяки чому можна досягти успіху в політичній діяльності. Йдеться як про загальні політичні технології (вивчення громадської думки, референдуми, виборчі кампанії тощо), так і про окремі, що є сукупністю цілеспрямованих дій, зорієнтованих на досягнення відповідного політичного результату, методом “переведення” об'єктивних законів у механізм управління, тобто про переклад абстрактної мови політичної науки на конкретну мову рішень, документів, нормативів, вказівок, які регламентують діяльність людей і стимулюють їх до найефективнішого досягнення зазначеної мети. Інакше кажучи, йдеться саме про політичний менеджмент як певну систему знань, використовувану для здійснення політики.

На сьогодні практично немає такої організації, яка б цілісно, в комплексі навчала політичним технологіям, якщо не брати до уваги політологічні факультети й відділення вищих навчальних закладів та поодинокі семінари, тренінги, які проводять окремі громадські інституції й утворення, політичні партії, особливо напередодні великих політичних акцій, кампаній (насамперед виборчої). Сподіваємося, що й в Україні незабаром з'являться інститути політики, де готуватимуть політиків-професіоналів високого рівня, де окрім теорії навчатимуть і практики політики, тобто як професійно в реальному житті займатися політикою.

Політичні технології мають певний характер і особливості, механізми впливу на окремих громадян і весь загал. При цьому дуже важливо, хто і з якою метою їх використовує. З одного боку, йдеться про особу конкретного політика, його людські індивідуальні якості, рівень моралі, громадянської свідомості, відповідальності за свої вчинки не лише перед власною совістю, а й перед людьми, яких

стосується його політична діяльність, а з іншого — про моральність його політичних дій і вчинків. Не можна спрощено сприймати і погоджуватися з твердженням, що політика — це брудна справа, бо за кожним політичним явищем стоїть конкретна особа чи особи.

Підготовці цього підручника передувала копітка робота авторів із зазначеної теми. Спершу була спроба розробити й узагальнити (описати) конкретні, вмотивовані дії та моделі поведінки політика в різних політичних умовах, які стосуються його спілкування з людьми, розв'язання конфліктних ситуацій, вирішення певних питань, участі в політичних акціях, діях, процесах (“Професія — політик”, 2000).

Внесок авторів розподіляється так: М. Ф. Головатий (передмова, частини 1, 2, 5); В. П. Горбатенко, І. О. Бутовська (частина 3); М. Г. Орел (частина 4), М. Ф. Головатий, О. В. Антонюк (словник).

Ми щиро вдячні рецензентам: А. І. Кудряченку, І. П. Бідзюрі, А. Д. Пахарєву, О. В. Бабкіній, М. М. Логуновій, В. Ф. Смолянюку, І. А. Семенець-Орловій, О. Ф. Сальніковій, Н. Г. Клименко за цінні поради.

Автори будуть вдячні за всі критичні зауваження і висловлюють сподівання, що підручник “Політичні науки” буде корисним не лише для студентів-політологів, а й для всіх тих, хто цікавиться сучасними суспільно-політичними процесами і бажає здобути та поглибити знання у сфері політичних наук.